

УДК 821.161.2:82-31

АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ХРОНОКОМПЛЕКСУ МІСТА В РОМАНІ Є. ПАШКОВСЬКОГО «ОСІНЬ ДЛЯ АНГЕЛА»

Матушкіна Д.Д.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено проблему репрезентації та відповідно аналізу елементів хронокомплексу міста (часу, простору, людей, ритму) в романі Є. Пашковського «Осінь для ангела». Твір насичений усіма складниками хронокомплексу, які дають змогу читачам створити повну картину. Оскільки акцентуація на деталях, звуках, кольорах, рухах, запахах тощо є основною прикметною рисою письма Є. Пашковського, він за допомогою цього вдало зображує кожен елемент. Визначальною для розуміння тексту є осіння пора року, яка найкраще втілює людські екзистенції; на тлі великого міста в такий час якраз і проявляються характерні риси поведінки, притаманні лише городянам; разом із тим письменник акцентує увагу на вічних проблемах боротьби добра і зла, – усе в комплексі дає зрозуміти, що роман автора сильний своєю художністю. Є. Пашковський освітлює ряд проблем, над якими варто замислитись кожному, показує реальне життя в місті з усіма проблемами і негараздами.

Ключові слова: топос, локус, час, герої, хронокомплекс.

Постановка проблеми. Роман Є. Пашковського «Осінь для ангела» багатий на підтексти та несподівані аналогії, він сильний передусім своєю художністю, як мовною так і змістовною. Твір втілює проекцію між часом кінця ХХ століття та часом кінця IV століття. Ця проекція змушує замислитись над проблемами людської екзистенції. Автор не надає жодного значення часу. Як вдало зауважив С. Квіт: «В одному вимірі, поряд з вічністю і поза часом, існують Богдан (Іоанн Золотоустий) і Ніна (імператриця Євдоксія), які є втіленням відповідних проекцій духу» [1, с. 144]. Тему часу Є. Пашковський інтерпретує відповідно до змін у суспільстві, наголошуючи, що з ним може відбуватися деформація духовності. Недарма хронопростір роману концентрується в осінню пору року. Тут постає протиставлення місто – село, природа – цивілізація, а герої вимушені робити вибір на користь одного зі світів. Фактично ми спостерігаємо втілення всіх елементів хронокомплексу, які й конкретизуваємо далі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість митця в контексті літературного процесу розглядають: Н. Зборовська («Романи Євгена Пашковського (Поступ художнього пошуку)»), І. Іванишина («Погляд на сучасну прозу через призму творчості Євгена Пашковського»), Т. Пастух («Життя та доля в романістиці Євгена Пашковського»), Н. Тендітна («Мотиви смерті у художній структурі прозового дискурсу У. Самчука та Є. Пашковського (за романом У. Самчука «Марія» та романами Є. Пашковського «Свято», «Безодня», «Вовча зоря», «Щоденний жезл», «Осінь для ангела») тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Усі статті дослідників насичені елементами аналізу прозових творів Є. Пашковського, які вони відносять до стилістичного потоку чи потоку свідомості. Однак, вивченню проблеми аналізу елементів хронокомплексу міста в романі «Осінь для ангела» не було присвячено жодної наукової студії. Дослідження аспектів функціонування елементів хронокомплексу міста в цьому романі письменника стає таким чином актуальним.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення аналізу елементів хронокомплексу міста в романі Є. Пашковського «Осінь для ангела».

Виклад основного матеріалу. Хронотоп поєднує в собі поняття «хроносу» і «топосу», – «це взаємозв'язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ» [3, с. 714]. На сучасному етапі розвитку літератури багато дослідників, зокрема О. Шупта-В'язовська, Т. Філат, Н. Копистянська, говорять про існування хронотопного комплексу, тобто хронокомплексу. Він, за думкою вчених літературознавців, включає в себе такі елементи: час, простір, людина (тобто герої) і ритм. Без останніх двох складових ми не зможемо уявити цілісну картину. Тому виділяємо наступні складники хронокомплексу міста у романі «Осінь для ангела»:

- час – осіння пора року (хоча й автор не надає великого значення часу як такому);
- простір – місто (головний топос роману – Київ представлений відповідними локусами);
- люди (герої) – Богдан, Ніна, Северин, добродій, фотограф, лікарка, поет, москвич без прописки, каратист, хронік;
- ритм – показ вічного протистояння добра і зла.

Меланхолійний, навіть дещо депресивний настрій уособлює в романі осіння пора року – час, коли психологічний стан людини не стабільний, вона доволі легко піддається негативним емоціям. Є. Пашковський часто в тексті роману використовує епитети. Не оминув письменник і ключову для розуміння твору «...блукальну осінь...», наче вказуючи на те, що кожен восени знаходиться у пошуках (себе, сенсу життя тощо). Як тільки він не називає цю пору року: і «...осінь святотатства...», «...імлава осінь...», «...морозна осінь...», – у кожній фразі відчувається особливе авторське відношення.

Простір у романі представлений головним топосом – містом Києвом. Є. Пашковський дивовижним способом поєднує в тексті дві зовсім різні сторони міста: з одного боку Київ як «храмне місто притягувало молитовністю давнини...», з іншого – «...відкривало себе, як лоно для гріха...» [2]. Така амбівалентність зображення свідчить про неоднозначне ставлення самого автора роману.

І водночас показує як такий специфічний простір може впливати на психоемоційний стан його мешканців. Простір завжди тісно пов'язаний з часом і Київ у романі теж мав «...властивість повертати течію часу назад, правдивіше, засмоктувати на дно просторового колодязя...» [2]. Раптом Є. Пашковський повертає читачів до реальності, вмикаючи описами слухові та нюхові рецептори: «...за чавунною огорожею вирувало місто, троллейбус двома цеглинами розчавував калапецю раптового снігу, день починався з кислого смороду шкір...» [2].

У свою чергу топос поділений на локуси, і відповідно до класифікації російської дослідниці В. Прокоф'євої [4], нараховує три основні позиції:

- приватні локуси (під'їзд, квартира, кімната);
- соціальні локуси (вулиця, профілакторій);
- природні локуси (степи, ліс, річка).

Приватні локуси представлені в романі зображенням місць проживання героїв. Три рядки, виділені автором для опису квартири і кімнати, дають нам доволі повне уявлення про несприятливі для проживання умови: «...хтось порадив квартиру на третьому поверсі, зелені стіни під'їзду нагадували жабуриччя, платню віддавав за тиждень, кімната тісенька, гола, зате мав здоровенну валізу, що правила одночасно за шафу й стіл...» [2]. За колористикою та психологічним впливом на людину зелений колір має діяти заспокійливо, розслабляти, бо він символізує мир, спокій, гармонію з природою. Є. Пашковський у романі відходить від усталеного сприйняття і зображує таким чином той під'їзд з негативною конотацією. Пуста кімната вказує на те скрутне становище, з яким стикається кожен, хто приїздить до великого міста підкоряти його, – безгрошів'я, неспроможність зняти краще житло з меблями тощо.

Більш багатолюдні місця, такі як вулиці, автор показує через взаємодію з героями: «...на вулиці гримас візок двірника, що час від часу коло бордюрів підмітає прощальні квіти...» [2]. Знову Є. Пашковський вдається до зображення за допомогою, в цьому випадку, звуків. Так вималюється картина стандартної міської вулиці, де життя йде своїм ходом за щоденним принципом – усі біжать на роботу зранку, потім усе навколо затихає і знов наповнюється стрімким рухом. Ще одним людним місцем у романі є профілакторій. На відміну від інших, письменник одним лише словом (занадто лаконічно але з точністю 100% правди) описує цей заклад. «...чистота...» [2] – і перед очима читачів одразу постають білі пофарбовані стіни, стара скрипуча підлога, в ніс б'є запах хлорки і по коридорах ходять лікарі з медсестрами та хворі.

Природні локуси автор описує більш детально і використовує доволі багато епітетів. Тут і «живий зруділі степи», і «долина з шатрестими вільхами»... [2]. Персоніфікована природа в романі налаштовує читача на певний настрій. Так, проїжджаючи рідні українські степи, де «...колосся під вітром виплакувало зерна з печаллю піщаних годинників...» герої роману мимоволі замислюються над життям, дають волю спогадам і різним філософським думкам. На такий самий настрій налаштовує й «...долина... з річкою, що сльозіє поміж сухими деревами...» [2]. Спокій

дарує героям ліс, в якому «...повсюди вимерзає кущова зелень, вся, крім бруслини й медвежих вушок, багна жаріють замурзаними об іней намістинами...». Тут, за словами Є. Пашковського, «зникає тривога».

Продовжимо найяскравішими персонажами роману, які вповну характеризують різноманітність і багаточисельність населеного великого міста. Головні герої Богдан і Ніна – закохані. «Безпосередність буття в його трагічності, неповторності й раптовості втілює головний герой Богдан, ...Ніна, його жінка-супротивниця, символізує саме так поціновану культуру». Але по суті самотність переслідує Богдана: «Господи, трудно й тоскно так, бо ж нікому і помолитись за мене» [2]. Ніна залишається для нього єдиною людською розрадою. Богдан протиставлений Северинові, який є співробітником КГБ. Таким чином Северин в романі виступає опричником зла. Автор змальовує героїв твору такими, якими вони є насправді, з особливостями мовлення, з психічними відхиленнями тощо. Доволі звичайний чоловік, який поселився в кімнату для проживання здавалося б і мав поводити себе відповідно, але ж ні. Він набрався закордонних звичок і «...дарував візитку з лондонським телефоном, жалівся на богему й брак доброго його, обов'язково такав пачку «Мальборо»; весь його лоск виказував ситого, печеного любителя екзотики, споживача газет і світового експерта, що знає наше існування ліпше від нас, і весь він, мов затято піднятий палець; тільки просу, не вцїть мене зити!» [2]. Є. Пашковський не оминає увагою подібних людей, бо таке вихвалювання себе перед іншими, показ «значущості» – це яскрава риса сучасного мешканця великого міста, який хоче, щоб уся увага була прикута лише до нього. Насправді такий тип людей може викликати тільки жалість, бо, як показує життя, вони нічого не спроможні добитися в жодній з його сфер.

Доволі цікавим видається і персонаж фотографа, який наділений всіма якостями для людини такої професії. «...веселий єврей, все розказував потім про жінчини золоті руки; <...> встановляв посеред кімнати триниогу, доправляв лампу, розсаджував на стільцях медсестер, мизинцем злегка поправляв їхні підборіддя, урочисто метушився, торкав свої густі брови, розрівнював комірця піжами, буцім сам готувався до зйомки...» [2]. Постійно потрібно «крутитись», прагнути більшого, щоб заробити на життя, надто в нашому складному житті, і саме такої думки дотримується письменник, зображуючи цього чоловіка. Акцент на постійних дрібних рухах фотографа лише підтверджує те, що людина «горить» своєю роботою.

Надзвичайно колоритним героєм роману є лікарка з профілакторію «...шизанута на пенісах, все показуй, якби могла, повідривала б і гралася б ними, як цуцками, водила б на мотузку, показувала б гостям, тримала б за пазухою...» [2]. Ще однією з таких жінок виявляється «...комендантша з ознаками прив'ялої вроди, з розпусним рум'яним лицем, <...> синів і чоловіків зваблює поодиноці, курв'яга, <...> бач, не курить, не п'є, соски, губки свої підфарбовує, намалюй собі там, руда шмонька! <...> сучисько, машину купила, збираючи з хахалів

на аборти, злиднюга, спасу від неї нема...» [2]. Є. Пашковський не оминає таких персонажів, а навпаки, звертає на них увагу і підкреслює, що такі герої теж мають право на існування. Разом із тим автор ніби наголошує на прогресі сексуальної розкнутості серед суспільства, та, навіть, дещо аморальної поведінки.

Однією з прикметних рис письма Є. Пашковського є акцентуація на деталях, звуках, кольорах, запахах, рухах. Не зраджує він цій традиції у романі «Осінь для ангела», зображуючи чоловіків, до яких підселяють героя твору. Спершу «...сивий, знервований поет, що завербувався раніше, і москвич без прописки, вайлуватого спокою каратист, різалися в доміно на тумбочці...», а потім мова йде про «...Чану, хроніка з ганчір'яною зачіскою, закисленими очима і власним матрацом; підмочена репутація переганяла його з кімнати в кімнату, де заново преповідав, що він не ким-небудь, а помічником приймальника склопосуду на Березняках був, програвся в трінкю, оце підйомні пів-тисячі відроблю і нехай воно пропаде саме вутле...» [2]. Зовнішність героїв, їх рухи – все викликає в читачів почуття жалості. Таких простих, бідних роботяг насправді велика кількість, надто в місті, де через соціальні та економічні проблеми важко знайти гарно оплачуване робоче місце.

Ритмом у романі стає показ вічного протистояння добра і зла, яке Є. Пашковський втілює через протиставлення головних героїв роману Богдан-Северин і Богдан-Ніна. Таке зображення дає

чітку уяву про боротьбу двох сторін існування: власне людського (Богдан-Северин) і культурного, духовного (Богдан-Ніна). Твір письменника глибоко релігійний, а вищезгадані персонажі – метафоризовані, що зайвий раз говорить нам про майстерність і талант автора.

Висновки і пропозиції. Таким чином, ми можемо констатувати, що аналіз усіх елементів хронокомплексу міста в романі «Осінь для ангела» дозволяє визначити специфіку твору, надто вкорінення характерного урбаністичного способу життя городян. Разом із тим поєднання складників хронокомплексу створює в уяві читачів єдину цілісну картину міста, яка тут вирізняється чіткою акцентуацією на деталях, звуках, кольорах, непідробних характерах людей тощо. Є. Пашковський в цьому романі, як і в інших, дотримується традиції зображення великого міста з усіма його проявами, перевагами і проблемами. Продовжуючи низку творів, в яких ключовою для розуміння виявляється осіння пора року, письменник вдається до включення в текст роману ще й біблійних притч та алюзій. Таке поєднання робить роман сильним своєю художністю. Усі чотири складники хронокомплексу, втілені в тексті, лише повніше розкривають справжній зміст самого роману.

Наше дослідження стало ще одним на шляху до вивчення та аналізу елементів хронокомплексу міста в художній прозі Є. Пашковського, яке є перспективним, особливо для сучасної української урбаністичної літератури.

Список літератури:

1. Квіт С. Євген Пашковський // Квіт С. М. Основи герменевтики: навчальний посібник – К.: КМ-Академія. – 2003. – С. 144–147.
2. Пашковський Є. Осінь для ангела [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Pashkovskiy_Yevhen/Osin_dlia_anhela
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
4. Прокофьева В. Ю. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В. Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ. – 2005. – № 11. – С. 87–95.

Матушкина Д.Д.

Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

АНАЛИЗ ЭЛЕМЕНТОВ ХРОНОКОМПЛЕКСА ГОРОДА В РОМАНЕ Е. ПАШКОВСКОГО «ОСЕНЬ ДЛЯ АНГЕЛА»

Аннотация

В статье исследована проблема репрезентации и соответственно анализа элементов хронокомплекса города (времени, пространства, людей, ритма) в романе Е. Пашковского «Осень для ангела». Произведение насыщено всеми составляющими хронокомплекса, которые позволяют читателям создать полную картину. Поскольку акцентуация на деталях, звуках, цветах, движениях, запахах и т.д. является основной отличительной чертой письма Е. Пашковского, он с помощью этого удачно изображает каждый элемент. Определяющей для понимания текста является осенняя пора года, которая лучше всего воплощает человеческие экзистенции; на фоне большого города в такое время как раз и проявляются характерные черты поведения, присущие только горожанам; вместе с тем писатель акцентирует внимание на вечных проблемах борьбы добра и зла, – все в комплексе дает понять, что роман автора силен своей художественностью. Е. Пашковский освещает ряд проблем, над которыми стоит задуматься каждому, показывает реальную жизнь в городе со всеми проблемами и неурядицами.

Ключевые слова: топос, локус, время, герои, хронокомплекс.

Matushkina D.D.

Luhansk Taras Shevchenko National University

THE ANALYSIS OF THE ELEMENTS OF THE CHRONOCOMPLEX OF THE CITY IN THE NOVEL «THE AUTUMN FOR ANGEL» BY E. PASHKOVSKY

Summary

It is studied the problem of representation and analysis of the elements of the chronocomplex of the city (time, space, people, rhythm) in the novel «The autumn for angel» by E. Pashkovsky in the article. The work is saturated with all the components of the chronocomplex, which allow readers to create a complete picture. As accentuation on details, sounds, colors, movements, smells, etc. is the main distinctive feature of E. Pashkovsky, he successfully represents every element by it. Determining for understanding the text is the autumn season, which personifies the human existences in the best way; it shows specific behavioral features inherent only for townsfolk against the background of a big city exactly at such time; at the same time, the writer pays attention to the eternal problems of the struggle between good and evil, – all in a complex makes it clear that the author's novel is strong with it artistic quality. E. Pashkovsky highlights a number of problems, over which it is worthwhile to reflect to everyone, shows real life in the city with all the problems and troubles.

Keywords: topos, locus, time, heroes, chronocomplex.